

Krigerens vei

«Hvis man går med rosa lakkbukser en gang iblant så får man jo noen brownie points i Landslaget for lesbiske og homofile.» Trebarnsfaren Roger Strand er den puslete arbeidergutten fra Kristiansund som ble leder av Senter for vitenskapsteori ved Universitetet i Bergen og katalansktalende gjesteprofessor i Barcelona, sjakkspilleren som ble karatetrener, rotteforskeren som ble global miljøfilosof med hang til offentlig transport, belgisk sjokolade, kompleksitetsteori og føre-var-prinsippet.

Roger Strand og jeg skulle begge holde foredrag på et helgeseminar arrangert av medisinstuderenter i Bergen om etikk, menneskesyn og personlig utvikling i legeyrket. Omringet av prekliniske fans kom han mot meg i vårlig morgensol med fremstrakt hånd og følgende fremtoning, beskrevet fra toppen: Rødt kort glissent hår, fregnede panne, gulgrønne mørke solbriller med sølvramme og inngraverte dødninghoder, et stort smil, antydning til rød skjeggstubbe, tynn hals, signalgul skjorte med hangglider-snipper, sølv metallic tetsittende bukser og sølv joggesko. Under foredraget var det ingen som ofret antrekket en tanke. Professor Strand vet utmerket godt at klær skaper folk og at mennesker ikke kan ikke-kommunisere, men hva er det han selv kommuniserer med sitt ytre? Man aner paradokser og dobbeltreferanser: Er det kanskje mindre selvopptatt å vise selvopptattheten enn å skjule den, mer jålete å gjøre seg konvensjonelt usynlig enn å karikere seg selv, lettere å sette egoet til side når man har overskredet tabuet mot å være annerledes? Eller er det bare Strands glede over farger, teksturer og italienske klesbutikker, over å leve ut en frihet han skaper, over å glemme seg selv? Har han kanskje tenkt på at han derved er en akademisk rollemodell som signaliserer at også *du* er fri til å overskride meningsløse begrensninger? Den som spør, får ikke svar, bare et pussig glimt i øynene hans.

En venn sier: «Man vet sjelden helt hva Roger tenker og mener, det er alltid noe mer der. Når han er ironisk, lurer man på om han samtidig ironiserer over ironien?» Ifølge professor Jan-Helge Solbakk ved Senter for medisinsk etikk i Oslo er Strand «en av de fremste narrene i norsk akademia. For som den ekte narren tør han å tale der ingen andre våger. Av denne grunn er Roger uforutsigbar. Det er ingen person jeg kjenner som passer mindre til Johan Borgens romantittel *Vi har ham nå* enn nettopp Roger.»

Tvil, smil og håp

– De som ikke leser det jeg skriver, tror at jeg har veldig spredte interesser. De få som faktisk leser det, har vel den motsatte oppfatningen: At jeg sier det samme hver gang.

Skal man sirkle inn en tenker, er publikasjonslisten et sted å begynne. I vårt eget tidsskrift har han publisert *Risiko, usikkerhet og uvitenhet i medisinen* og *Gjør kunnskap vondt?*. Det finnes titler på spansk og katalansk. Blant de engelske finnes flere om kompleksitetsteori og naturvitenskap-

«Man vet sjelden helt hva Roger tenker og mener, det er alltid noe mer der»

pens forhold til politikk og etikk. *Naivety in the molecular life sciences, Rethinking scientific responsibility* og *Science, utopia and the human condition*. I et ferskt bokkapittel med tittelen *Doubt has been eliminated* finner jeg noe som likner på en tros-erklæring: «Jeg anbefaler en fragmentarisk, refleksiv, selvkritisk og prøvende livsfilosofi med rom for både–og, for tvil og smil. Vi må opprettholde håp uten garantier fra Gud eller Vitenskapen, og innse at spørsmålene «hva skal vi gjøre» og «hva er det å være menneskelig» er grunnleggende sammenfiltrete.»

Kan Roger sykle?

– Jeg er førstegenerasjons akademiker, vokste opp i arbeidermiljø i Kristiansund med en far som spilte postsjakk og en mor som var normal. Småbymentaliteten var klam, spørsmålet «ka vil naboan sei» kunne ødelegge de fleste befriende ideer. Skal jeg

likevel si noe pent om Kristiansund, så må det være at identitet og væremåte ikke var besudlet av den kremmerånden vi forbant med Sunnmøre og Romsdal.

Et glis røper gleden ved å pirke i hjemfylkets fogderikrangel. – I Kristiansund trodde vi på opplysning, vi likte leksikon og ensyklopedisk kunnskap, det var OK å vite navn på hovedstaden i mange land. Vi var en familie av sjakkspillere og kryssordlødere. Det er antakelig helt klassisk at jeg med en sånn bakgrunn valgte realfagene. Så slapp jeg å være så engstelig for en masse usynlige koder som jeg ikke skjønnte noe av. Jeg måtte vel vokse i selvtillit før jeg våget meg på andre fag. At biokjemien skulle gjøre meg til en slags filosof, var uventet, for å si det mildt.

At Roger Strand skulle bli en eksentrisk professor var derimot som ventet. Roger gikk ut av videregående med 24 seksere og to femmere. Han ble kalt «professoren» allerede i barneskolen. Den gang gikk han alltid kledd i hvit skjorte og svart bukse. Klassekameratene ertet ham i friminuttene ved å gi ham matteoppgaver av typen $3\ 423 \times 845$. De skulle raskt regnes ut i hodet, ellers ble Roger slengt i snøfonna. Han var dårlig i gym, utrent, kunne ikke sykle. Så skjedde det noe. I videregående skole var han med på å starte karateklubb i hjembyen. I dag er han en av instruktørene i Fana Karateklubb. Og kan fortsatt ikke sykle. Han er heller ikke musiker, til tross for at han som medlem av duoen *Straffy* (Strand og barndomsvennen Affy) i 1985 vant Ungdommens musikk-mønstring i Åpen klasse med verket *Monster i konsert-sal*. Karrieren ble avsluttet på en rockegalla året etter. Da hadde de to fått kjøpt en gammel flaggstang av Kristiansund kommune. Med øks og motorsag ble den partert under fremføring av Kongesangen.

Zen

På et internasjonalt seminar i medisinsk filosofi arrangert av Filosofisk poliklinikk

Illustrasjon Roger Strand

Roger Strand

Født 1968 i Kristiansund

- Professor i vitenskapsteori, Universitetet i Bergen
- Gift, far til tre døtre
- Doktoravhandling (Theoretical Methodology in Biochemistry), 1998
- Leder av Senter for vitenskapsteori, Universitetet i Bergen 2005–11
- Medlem av Den nasjonale forsknings-etiske komité for naturvitenskap og teknologi siden 2006 (Dannelsesutvalget 2007–09)
- Styremedlem i Filosofisk poliklinikk

på Baroniet Rosendal startet dagene med karate før frokost, ledet av en uvanlig alvorlig og ydmyk Roger.

– Hva er det med karate?

– Min karatelærer Ingrid Bjordal sier det rett ut: Det handler om at vi skal bli bedre mennesker. Om respekt og ære. Om selvfølelse som resultat av mestring. Jeg vet det er gammeldags.

– Du har trent karate i 25 år, er du et bedre menneske?

– Det er en livslang vei. Krigerens vei, kalles den i Japan. Kanskje er jeg en bedre Roger så lenge jeg skjønner at jeg ikke er fremme. I dag er det in for venstreintellektuelle å interessere seg for zenbuddhisme, men de kaster ut babyen med badevannet når de er så religiøst opptatt av å være seku-

lære. Interessen for østlig tenkning handler om å sette i parentes noen av disse håpløse dualismene vi sliter med, slike som «kropp/sinn» og «troende/ikke-troende». Karate danner helheten menneske, kropp, hjerte og ånd, tenker man i Japan. En personlig vekst – som også kan skje i kor, for eksempel – det handler om pust, kropp, fellesskap, disiplin, korreksjon, tålmodighet. Jeg ser ungdommer ta form, vi kan faktisk effektivt gjøre noe viktig for folk som sliter. Det er altfor lite kroppsformelse på universitetet. Vi dyrker kropp-sinn-sketten. Så er da også folk i ubalanse på ymse vis.

Rotte = menneske

– På Biokjemisk institutt i Bergen vokste spontanantropologen frem i meg. Biokjemi-

kerne var så mye mer eksotiske og interessante enn biokjemien. Å forstå hva som foregikk var mer fascinerende enn disse leverhomogenatene som vi gikk og skvalpa med. Jeg var heldig, det fantes et senter

«Kanskje er jeg en bedre Roger så lenge jeg skjønner at jeg ikke er fremme»

for vitenskapsteori ved universitetet og en mann som Ragnar Fjelland, selv realist og filosof, som kunne hjelpe meg videre når jeg innså at jeg var mer fascinert av å forstå realfagene enn den fysiske natur.

– Hva var det som var så interessant?

– Det var jo morsomt med folkloren blant forskerne. Men viktigere var den gradvise oppdagelsen av at «virkeligheten» ikke består av ubetvilelige fakta. I realfagsmiljøer i 1980-årene trodde vi på vitenskapen. Men på laboratoriet sto vi til knes i en gjørme av usikkerhet. Jeg husker en kollega som sa: «Vi gjør det på rotte, og det gjelder for menneske. Sånn er det bare!» Så dårlig tenkt, og allikevel virket det som om det kom pålitelig kunnskap ut av slike prosjekter. Det var pirrende. Slike spørsmål har ikke klassisk vitenskapsfilosofi hatt noe å si om. Doktoravhandlingen min oppsto rundt de erfaringene.

– Så du fikk øye på en slags naivitet blant de skarpe realistene. Var det tvisynet fra Kristiansund som gjorde deg kritisk?

– Kanskje. Men jeg ble faktisk forandret av ex.phil. Jeg har stor respekt for den dannelsesmuligheten det er å ha et slikt fag. Foreleserne var vel noen gale svinepelser, men de kunne få oss til å stille spørsmål. De var tenkere. Jeg var en slik student som elsket filosofihistorien, jeg var platoniker mens vi leste Platon. Så hadde vi om Aristoteles og jeg skjønnte at Platon hadde tatt feil. Jeg var enig med Hume helt til Kant dukket opp to uker senere. Slik lærer du jo masse. – Jeg tok feil for to uker siden, hva kommer jeg til å tenke to uker fra nå, om det jeg mener i dag?

(Ut)dannelse eller hjernevask?

– Trenger vi mer kritisk intellekt i medisinen?

– Jeg kjenner forskerutdanningen på Det medisinsk-odontologiske fakultet i Bergen. Opplæringsdelen av utdanningsprogrammet er svakt. På doktorgradsstudiet hadde de opprinnelig en halv dag til vitenskapsteori og etikk, mens andre fakulteter hadde et helt semester! Gradvis har vi forhandlet

det opp til et to dagers kurs for medisinerne. Men det er fortsatt ingen formelle arbeidskrav knyttet til vitenskapsteorien, det er nok å være fysisk til stede. Andre doktorgradstipendiater bruker tre måneder på å skrive semesteroppgave om de grunnleggende erkjennelses- og maktproblemene. Det er en skam.

– Idealet for en vitenskapelig holdning er mot til å se etter innvendinger mot det man holder for sant?

– Vi bør ved universitetet utvikle større skepsis til hverdagsplattformer, at alt skal være slik det ser ut ved første øyekast. På sitt beste finnes det en lekenhet i samfunnsfag og humaniora som jeg savner i realfagene. En evne til å stille åpne spørsmål av typen «hvorfors tenker vi at dette er sykdom, hvilke kulturelle forutsetninger får det til å tre frem slik for oss, hvilken rolle spiller det økonomiske systemet når vi skal fortolke fenomenet? – Hjernevasker vi legestudentene?

– Finnes hjernevask? spør Roger Strand. – Tja, hvis man får folk til å tro at de vil det de må? Til å la seg ensrette uten å se at det er det som skjer?

– Jeg tror det er fullt mulig å få legestudentene til å engasjere seg i intellektuelle spørsmål i medisinen, og dem kryr det jo av. Kanskje er det verre med professorene. Men vi må huske at det er en tingens tvang her. Å fylle psykiatriterminen med et kurs om antipsykiatriens historie i 1960-årene kunne nok være vel så interessant som å undervise læreboken. Men hva skal stakarene hjelpe seg med på neste legevakt? Jeg tror heller det er slik at studenter føler seg nødt til å dilte med flokken. De ser ikke alternativet selv om de har andre drømmer. Og jeg tror avmakten oppleves tvers gjennom hierarkiene. Dra til Brussel og snakk med folk i EU-parlamentet. De sier også at de ikke har valg og at det ikke finnes noe som fører frem.

– Kan vi utvikle legestudiet slik at vi får en sterkere utvikling av selvstendighet, dømmekraft, mot og empati? Dette er jo egenskaper som blir svekket gjennom utdanningen, ifølge mange studier (1)?

– Det kan vi nok, mener Strand. Medisinstudiet kunne ha hatt en helt annen og systematisk satsing på personlig og akademisk dannelse. Jeg skulle ønske at opptakskriteriene kunne endres, slik at folk kan bli leger selv om de ikke får 6 i matte og fysikk på videregående skole. Hvorfor skal en kommende lege kunne regne ut volumet av et parallelepiped og gjøre integrasjon med substitusjon? Jeg prøver å hjelpe ei super jente inn på studiet i Bergen. Alt ved henne tilsier at hun kan bli en fantastisk lege, men hun hindres av det tøvet der. Det er perverst. Hvis vi tenkte på studentene ikke som bilmekanikere, men som fremtidens beslutningstakere, så ville vi få en annen verden.

Mange av studentene på medisin kunne vært barrikadestormere hvis de følte at det gikk an. I stedet ender de opp med å velge vekk kritisk tenkning, protest og aktivisme til fordel for ferdigheter som vil komme til nytte for individuelle pasienter, men som vil ha lite annet å tilby enn avmakt på det strukturelle nivået. I utdanning må vi våge å ta folk på alvor, gi dem oppgaver med rom for å feile. Vi må gi dem utfordringer uten fasitsvar – «hva er et menneske», «hva er forskjellen mellom høflighet og respekt?» Altfor ofte handler studiet om å gjenta det man har hørt i timen.

Empatien og de myke hendene

– Du er vitenskapsfilosof. Er medisinen et realfag eller humanisme?

– Helsevesenet har gjennom 50 år endret seg radikalt på grunn av velstand, teknologiutvikling, rettighetstenkning og nye rammevilkår. Det har skapt en front der noen blir engstelige for at humanismen skal drukne i tekniske og administrative funk-

«I utdanning må vi våge å ta folk på alvor, gi dem oppgaver med rom for å feile»

sjoner. De leter frenetisk etter «kjernen i faget» og finner den ikke i teknisk dyktighet eller at man er oppdatert på forskning og retningslinjer, men i empati, myke hender og «den Annens ansikt», som det heter. Spørsmålet er om de derved bidrar til å marginalisere sitt eget synspunkt.

– Mener du at empati og omsorg ikke er de sentrale verdiene i medisinsk virksomhet?

– Jo, men jeg er skeptisk til å bygge museer rundt de verdiene. Da risikerer vi at de blir som hvalskjelettet under taket på naturhistorisk museum. Kjekt å ha, men steindødt. Jeg tror vi må unngå å skape fronter mellom teknologi og teknisk kompetanse på den ene siden og «verdier» på den andre. Blant annet fordi de myke verdiene risikerer å tape den kampen.

Edvin Schei

edvin.schei@isf.uib.no
Universitetet i Bergen

Litteratur

1. Coulehan J, Williams PC. Vanquishing virtue: the impact of medical education. *Acad Med* 2001; 76: 598–605.